

»LEPŠEGA PAČ NI NA SVETU, KOT JE NAŠ ČEVLJARSKI STAN ...« ŽIROVSKO ČEVLJARSTVO SKOZI ČAS

Stalna razstava, Stara šola, Žiri

Petega novembra 2010 so ob 40-letnici ustanovitve žirovskega pododbora Muzejskega društva Škofja Loka v Stari šoli v Žireh slovesno odprli prvi del stalne razstave o razvoju žirovskega čevljarstva do ustanovitve Alpine, 20. aprila 2012, ob 65-letnici ustanovitve Tovarne športnih čevljev Žiri pa še razstavo o razvoju blagovne znamke te tovarne, ki jo danes poznamo kot Tovarno obutve Alpina Žiri. Razstavni projekt je Muzejsko društvo Žiri¹ pod vodstvom Mihe Nagliča izpeljalo v sodelovanju z Alpino in Občino Žiri, drugi del pa tudi z Ministrstvom RS za izobraževanje, znanost, kulturo in šport, ki je podprlo prijavo društva na javni razpis MK JPR-KD 2011, pri čemer je sodeloval tudi Loški muzej oz. kustodinja, etnologinja Mojca Šifrer Bulovec. Poleg navedenih ustanov so pri oblikovanju razstave sodelovali številni strokovnjaki, člani Muzejskega društva Žiri in domačini, navedeni v brošuri, ki je izšla ob razstavi (Porenta 2012). Namen pričujočega članka je povzeti zgodbo o razvoju žirovskega čevljarstva od začetkov pa do danes. Obe razstavi, sta avtorski. Pripravila sem ju spodaj podpisana, zanju pa izbrala naslov »Lepšega pač ni na svetu, kot je naš čevljarški stan ...« – Žirovsko čevljarstvo skozi čas.²

Prvi del razstave – Razvoj žirovskega čevljarstva do ustanovitve Alpine

Žirem sta zadnje poldrugo stoletje poleg kmetijstva dajala gospodarski pečat tudi čevljarstvo in klekljarstvo. Temeljne raziskave o žirovskem čevljarstvu je že pred leti opravila ddr. Marija Stanonik. Prvo razstavo o žirovskem čevljarstvu so si obiskovalci lahko ogledali v delavnici ob odprtju nove Tovarne športnih čevljev v Žireh že 15. avgusta 1948. Leta 1970 so se za muzejsko dejavnost zavzeti Žirovci najprej organizirali v pododboru Muzejskega društva Škofja Loka, že tri leta pozneje, leta 1973, pa so skupaj z loškimi kolegi in pod strokovnim vodstvom Loškega muzeja Škofja Loka v Stari šoli v Žireh iz številnih donacij domačinov uredili prvi stalni muzejski zbirki o razvoju čevljarstva in klekljanja v Žirovski dolini. Leta 1975 so ustanovili muzejsko društvo. Stare zbirke so bile na ogled vse do leta 2004, ko se je začela prenova stavbe in načrtovanje novih programov in vsebin. Stara šola je bila prenovljena in slovesno odprta leta 2009.

V prvem delu razstava pripoveduje o najstarejših sledovih čevljarjev v Poljanski dolini v času freisinškega gospostva ter o skromnih, a odločnih začetkih domačih čevljarških mojstrov, ki so svoje znamenite žirovske čevlje v 19. stoletju začeli prodajati daleč od rodne doline.

¹ Več informacij na: <http://muzej-ziri.si>.

² Citat je vzet iz stare čevljarške pesmice, ki jo je zapisala ddr. Marija Stanonik (1977: 39).

V 19. stoletju je splošni družbeni in gospodarski razvoj Žirovcem pokazal pot v svet: na sezonsko delo v madžarske rudnike, v Bosno, v slavonske in druge gozdove na vzhodu velike avstrijske monarhije. Zemljiška odveza po letu 1848 in liberalnejša obrtna zakonodaja v avstro-ogrski monarhiji sta omogočili razcvet posameznih obrti tudi v prej pretežno kmečkem okolju. Med posameznimi obrtni v vaseh okoli Žirov je v tem obdobju že prevladalo čevljarstvo.

Že pred prvo svetovno vojno so nekateri čevljarji na Dobračevi, v Novi in Stari vasi ter v Žireh ustanovili tudi svoje delavnice. V žirovski čevljarški zbirki in na razstavi se je poleg starih razglednic med različnim promocijskim gradivom ohranil spomin na nekatere med njimi. V delavnico enega med čevljarji so že pred prvo svetovno vojno vodila zanimiva vrata z izrezljanimi škornji iz leta 1901, ki so domiselno združevala estetsko funkcijo glavnega hišnega vhoda za prikaz dejavnosti in učinkovito reklamo. Ta vrata bodo na ogled na letošnji osrednji razstavi Slovenskega etnografskega muzeja, ki bo posvečena prav slovenskim vratom.

Žirovski čevljarji so do ustanovitve tovarne v Žireh večinoma izdelovali čevlje po meri. Svoje izdelke so prodajali na sejmih, po ustanovitvi pošte v Žireh pa so jih vedno bolj pogosto znanim odjemalcem pošiljali po pošti. V začetku 20. stoletja je bila ustanovljena že prva zadruga – Čevljarška gospodarska zadruga na Dobračevi, ki je imela namen utrjevati gospodarstvo svojih članov s skupnim poslovanjem. Pred prvo svetovno vojno se je začelo razvijati tudi strokovno izobraževanje za čevljarje. Najprej v Idriji, nato pa še v Žireh so organizirali prva čevljarška strokovna tečaja.

Naslednja generacija je v dvajsetih letih 20. stoletja delovala v bolj naklonjenih okoliščinah »zlate dobe« žirovskega čevljarstva. Število čevljarških mojstrov z nekaj pomočniki in vajenci je naraslo z 20 na 60. Odprl se je nov jugoslovanski trg, ki so ga osvajali s pomočjo prodajnih zastopnikov (agenture), pozneje tudi z ustanavljanjem svojih trgovin.

V tridesetih letih 20. stoletja so poleg večjih delavnic kot odgovor na gospodarsko krizo in veliko konkurenco Peka in Bate delovale tudi številne zadruge, te pa so združevale manjše mojstre, ki so skupaj kupovali stroje in imeli svoje agente za prodajo na terenu. Na ta način so delovale Postolarska zadruga v Stari vasi, zadruga Sora, ustanovljena 18. julija 1931, Produktivna čizmarška zadruga in Čevljarško gospodarska zadruga.

Med drugo svetovno vojno so v Žireh v manjšem obsegu delovale nekatere delavnice in zadruge, v bližnjih gozdovih pa tudi nekatere partizanske čevljarške delavnice. Ker so leta 1943 Žiri osvobodili partizani, so se Nemci umaknili v Kranj in pri tem zaplenili ter odpeljali ves material, stroje in čevlje iz domačih delavnic in z njimi 20. decembra 1943 v nekdanji usnjarni Leopolda Zupana na Savski cesti 2 v Kranju ustanovili in registrirali

* Mag. Tita Porenta, prof. zgod. in univ. dipl. etnol., muzejska svetovalka, Muzeji radovljiške občine – Mestni muzej Radovljica. 4240 Radovljica, Linhartov trg 1, E-naslov: titaporenta@gmail.com

Sodelavci razstave na odprtju pred fotografijo izvornih vrat z zanimivo intarzijo škornja.

Foto: Ambrož Porenta, Žiri, 5. 11. 2010

podjetje, imenovano *Kriegsarbeitsgemeinschaft der Sairacher Schuhmacher*. Po vojni so po posredovanju Ministrstva za industrijo celotno opremo prepeljali nazaj v Žiri, kjer je bila že junija ustanovljena zadruga Čevljarna Žiri, iz katere se je razvila tovarna Alpina.

Zadnji del razstave o žirovskem čevljarstvu pred ustanovitvijo Alpine je posvečen čevljarskim vajencem. Za ta tematski sklop smo poiskali pomenljivi naslov iz ohranjenih značilnih dokumentov – učnih pogodb, ki se glasi »Služiti prične ...«: O vajencih (*ler(k)ovcih, lerpubih*) v delavnicah žirovskih čevljarskih mojstrov pred drugo svetovno vojno.

Seveda pa na sodobni razstavi ne gre brez »tehnike«. Nad pedagoškim oz. vajeniškim kotičkom je nameščen LCD ekran, na katerem si lahko obiskovalci ogledajo dokumentarni igrani film *Žirovski čevljar*, ki prikazuje faze ročne izdelave gojzar šivane obutve in obutve v klinčani – zbiti izdelavi.

Drugi del razstave – razvoj blagovne znamke Alpina

Če je za njen prvi del, ki pripoveduje o žirovskem čevljarstvu do konca druge svetovne vojne, veljalo, da smo razpolagali z relativno malo muzejskega gradiva, smo pri pripravi zgodbe o Alpini ugotavljali, da je vsebin in možnosti muzejske predstavitve industrijske dediščine mnogo več, kot imamo na razpolago prostora. Razstava o Alpini je pravzaprav razstava o razvoju blagovne znamke oz. najbolj prepoznavnih programov tovarne Športnih čevljev Žiri, ki je bila ustanovljena 30. aprila 1947 in je 15. avgusta leto pozneje zgradila svojo prvo industrijsko stavbo; leta 1952 se je preimenovala v Alpino.

Izdelki, ki so ime tovarne ponesli v svet in smo nanje ponosni vsi Slovenci, ne samo alpinci, so povezani z jugoslovanskimi in s slovenskimi alpinističnimi odpravami v Himalajo, še zlasti leta 1979 na Mount Everest. Osemdeseta leta 20. stoletja, ki morda v kontekstu varčevalnih ukrepov zadnjih let skupne jugoslovanske države in težav v uvozno-izvozni gospodarski politiki za mnoga podjetja veljajo za bolj kritična, pa so za Alpino pomenila velik mednarodni uspeh, saj v to obdobje sodi razvoj tekmovalnih pancarjev, prva zmaga Gregorja Benedika za svetovni pokal in generalno zastopstvo na olimpijskih igrah v Sarajevu. Most med

Pogled na razstveni prostor.

Foto: Ambrož Porenta, Žiri, 5. 11. 2010

alpinističnimi odpravami in smučarskimi uspehi so tudi dosežki Marka Čara, mednarodno uveljavljenega alpinista, lednega plezalca in deskarja iz Žirov. Najmlajši Alpinin proizvodni program, ki pa je danes najbolj prepoznaven, je razvoj smučarsko-tekaških tekmovalnih čevljev, v katerih že nekaj let tekmuje veliko najuspešnejših domačih in tujih tekmovalcev. Na razstavi smo žal lahko poudarili samo nekatere, med njimi je Muzejskemu društvu Žiri lani podarila svoje tekmovalne čevlje tudi Petra Majdič, najuspešnejša slovenska tekmovalka v teku na smučeh. Poleg velikih uspehov tekmovalcev pa ne moremo mimo najprestižnejših oblikovalskih nagrad, ki sta jih Alpina in oblikovalski studio Miklavc prejela za industrijsko oblikovanje športne obutve.

Zaokroženo predstavitev zbirke tekmovalnih in drugih vrhunskih športnih čevljev dopolnjuje prikaz programov, ki jih je Alpina razvijala na področju planinske obutve in obutve za prosti čas, ogledamo si lahko razvoj pancarjev od prvih usnjenih čevljev za smučanje pa vse do čevljev za bordanje in carving smučanje, nekaj modelov smučarsko-tekaških čevljev za rekreativce, pa pomožne programe športne obutve in seveda modele modne obutve, ki so se ohranili v muzejski zbirki Muzejskega društva Žiri. Ta del razstave je zasnovan tako, da Alpinini izdelki igrajo vlogo izbranega »dialoga« med proizvajalcem in potrošniki.

Prav gotovo pa tovarniški izdelki niso edina industrijska dediščina. Industrijska dediščina je še mnogo več: je razvoj oddelkov tovarne, tehnologije, znanja in izobraževanja, so razmerja med zaposlenimi v podjetju, je način življenja zaposlenih in njihovih družin, kot ga je narekoval proizvodni proces, preživljanje prostega časa in počitnic, vpliv na lokalno okolje in spremembe kulturne krajine, je odnos potrošnikov do izdelkov in servisov v trgovinah, razvoj krajev Gorenja vas, Col, Šentjošt in Rovte, kjer je imela Alpina nekaj časa svoje proizvodne obrate, je globaliziranje proizvodnje, industrijska arhitektura, družbeno odgovornost podjetja, skratka, teh vsebin je še in še. Na vključitev teh tematik v razstavo nismo pozabili, zaradi neurejenosti večine fotografskega, arhivskega in drugega muzejskega gradiva še čakajo na primerno obliko muzejske predstavitve, za zdaj pa smo ta del zgodovine podjetja predstavili na projekciji, ki jo je izdelal Peter Urbanija. Večina pomembnih dogodkov in razmišljanj je

Žirovski čevljarji v delavnici pri Arharju po ustanovitvi Tovarne športnih čevljev Žiri, ko so obutev še ročno izdelovali.
Foto: Leon Jere, Žiri, 7. 7. 1947 (iz fototeke Muzeja novejšje zgodovine Slovenije)

Pogled na del razstave o blagovni znamki Alpine.
Foto: Tita Porenta, Žiri, 20. 4. 2012

na srečo že zapisana v tovarniškem glasilu *Delo-življenje* in v jubilejnih zbornikih, ki so v Alpini redno izhajali vsako desetletje in so neprecenljivi vir za raziskovanje podjetja.

Delo v zbirki ni nikoli končano in zahteva precejšnje angažiranje tako čevljarke kot muzejske stroke in lokalnega okolja. Pri pripravi zbirke so poleg spodaj podpisane sodelovali številni sodelavci, med drugim bi se zahvalila Marku Kavčiču, ki je odlično opravil nalogo posrednika med Alpino in Muzejskim društvom Žiri, Mihi Nagliču, predsedniku Muzejskega društva Žiri, Roku Klemenčiču, članu društva in dobremu poznavalcu žirovskega »terena«, oblikovalki Beti Poljanšek Koman, lektorici Jerneji Jelovčan in prevajalki Cilki Demšar, gospodu Alojzu Modicu za čiščenje razstavljenih eksponatov, vsem donatorjem in strokovnim sodelavcem, ne nazadnje pa tudi Alpini oz. direktorju Matjažu Lenassiju, ki je finančno in materialno podprl dosedanje delo na zbirki. Alpinina zbirka je izjemno dragocena industrijska zbirka, ki presega lokalni pomen, kar je potrdilo tudi Ministrstvo RS za izobraževanje, znanost, kulturo in izobraževanje in pozi-

tivno obravnavalo prijavo Muzejskega društva Žiri na razpis za dodelitev državnih sredstev za ohranjanje kulturne dediščine zunaj pristojnih muzejev. Ob razstavi je izšla še brošura s kratkim povzetkom vsebine razstave in navedbo vseh sodelujočih. Naloga občine Žiri, društva ter muzejske in drugih strok v prihodnje pa je, da se za zbirko uredi tak status, da se bo lahko razvijala in urejala še naprej, da bodo sčasoma na primeren način ohranjeni vsi dragoceni spomini na delovanje največjega žirovskega podjetja, ki mu v imenu celotne ekipe iskreno čestitam ob 65-letnici delovanja.

Vira

PORENTA, Tita: *»Lepšega pač ni na svetu kot je naš čevljarški stan ...«*. Žiri: Muzejsko društvo Žiri, 2012 (brošura ob razstavi).

STANONIK, Marija: *Razvoj čevljarstva v Žireh*. V: Viktor Žakelj (ur.), *30 let Tovarne obutve Žiri*. Žiri: Alpina, tovarna obutve Žiri, 1977, 39.